

**Rhetoric in the Expository Mod of Documentary Film
and Its Application in Historical Documentaries: A Case
Study of *Persepolis-Chicago* and *Razmara: A Silent
Dossier***

Eghbal Khaledian¹, Suran Ghaneiefard²

Received: March. 15, 2025, Accepted: April. 27, 2025

DOI: 10.22034/scm.2025.512517.1863

Abstract:

This study aims to analyze rhetorical devices in expository-style documentaries and how they employ Aristotelian persuasive strategies—**logos**, **pathos**, and **ethos**—to shape narratives on historical subjects. In this regard, two expository documentaries, *Persepolis-Chicago* and *Razmara: A Silent Dossier*, centered on ancient and contemporary Iranian history, were selected as case studies and examined from a rhetorical perspective.

The theoretical foundation of this research is based on Aristotle's rhetorical theory and contemporary views on persuasion in historical documentaries. The research method is qualitative, grounded in rhetorical analysis and semiotics. Data were collected through close observation of the documentaries, examination of the narrator's discourse, analysis of visual elements and editing, and categorization based on the Aristotelian rhetorical model.

The findings indicate that *Persepolis-Chicago* places the greatest emphasis on pathos, eliciting viewer empathy through emotional imagery, evocative music, and a sentimental narrative. In contrast, *Razmara: A Silent Dossier*, while also employing pathos, places significant focus on logos, drawing on documentary evidence, archival reports, and historical analysis to strengthen its argument. Both documentaries rely on source credibility and the narrator's authority to establish ethos and gain audience trust, although both display some weakness in the use of on-screen narrators.

¹ PhD student in Communication Sciences, Department of Social Communication Sciences, University of Tehran: eghbal.khaledian@ut.ac.ir

² M.A Graduate of TV Production, IRIB University (Corresponding Author): suran_art@yahoo.com

The results demonstrate that the effective integration of rhetorical tools can have a direct impact on the persuasive power of historical documentaries. Furthermore, the mode of storytelling is shown to be as important as the factual accuracy of data in shaping historical representation.

Keywords: rhetorical analysis, expository documentary mod, historical documentary, *Persepolis-Chicago*, *Razmara: A Silent Dossier*

Introduction

Documentary cinema has long played a central role in representing historical narratives, especially through the expository mode, which emphasizes direct address and didactic narration. Bill Nichols (1991, 2017) identifies six documentary modes, among which the expository form stands out for its use of "voice-of-God" narration, alignment with journalistic structures, and persuasive rhetoric. In this study, the focus is placed on how rhetorical strategies based on **Aristotle's classical triad—logos (logical reasoning), pathos (emotional appeal), and ethos (credibility)—**are utilized in Iranian historical documentaries to shape persuasive historical narratives. The primary objective of this study is to examine how two Iranian expository documentaries, *Persepolis-Chicago* and *Razmara: A Silent Dossier*, deploy rhetorical tools to enhance persuasion and shape the audience's understanding of historical events. While *Persepolis-Chicago* centers on the legal and cultural struggle for the return of Achaemenid tablets from the University of Chicago, *Razmara* explores the mysterious assassination of Iranian Prime Minister Haj Ali Razmara and its complex political aftermath. Both documentaries use rhetorical techniques to influence the viewer's historical interpretation, yet they do so through markedly different stylistic and narrative approaches.

Theoretical Framework and Previous Research

The study is grounded in Aristotle's rhetorical theory (McAdon, 2007), which continues to be a powerful framework for understanding persuasive strategies in media. Logos entails rational argumentation through evidence and analysis, pathos refers to emotional engagement and ethos deals with credibility and ethical appeal. In addition to classical theory, the study draws on the work of Plantinga (1997, 2019) on narrative persuasion in nonfiction film, Lorenzo-Dus (2016) on the role of ethos in documentary discourse, and Williams (2005) on narrative framing and viewer perception.

While prior research has addressed rhetorical devices in environmental, advocacy, and social issue documentaries, fewer studies have examined historical documentaries, especially in non-Western contexts. This study seeks to fill that gap by offering a comparative analysis of two Iranian case studies using a full Aristotelian rhetorical lens.

Methodology

This is a qualitative study employing rhetorical analysis and semiotic content analysis (Krippendorff, 2018; Schreier, 2012). The documentaries were analyzed through repeated viewings, transcription of narration, classification of rhetorical strategies, and analysis of visual, verbal, and musical elements. The analysis was structured around the three Aristotelian categories:

- Logos: Assessment of evidentiary material, expert interviews, and documentary data.
- Pathos: Use of emotional music, pacing, visual imagery, and thematic framing.
- Ethos: Credibility of narrators, expert contributors, and source authority.

Two documentaries were chosen based on their historical relevance, expository structure, and availability of archival and analytical depth. Validation methods included triangulation via expert peer review and cross-checking with secondary historical sources (Creswell & Poth, 2016).

Findings

In *Persepolis-Chicago* (2018, dir. Ordibehesht Attarpour), logos is represented through legal arguments, UNESCO correspondence, and expert testimony supporting Iran's claim to the Achaemenid tablets. Emotional engagement is heightened through evocative music, imagery of Persepolis, and a nationalistic tone emphasizing cultural heritage. The ethos of the documentary is bolstered by academic interviews and voiceover narration, though it suffers somewhat from the absence of on-screen expert presence.

Conversely, *Razmara: A Silent Dossier* (2017, dir. Ehsan Emadi) adopts a mystery-thriller structure, using logos to explore conflicting archival reports, declassified documents, and opposing historical viewpoints. Rather than delivering a single narrative, the film presents contradictory information, inviting viewers to construct their own conclusions. Its use of pathos relies on suspenseful music, noir-style visuals, and subtle emotional cues. Ethos is constructed through a polyphony of

expert voices, including political historians and former intelligence personnel, enhancing the documentary's perceived impartiality and intellectual depth.

Comparative Analysis

While both documentaries employ Aristotle's rhetorical framework, they diverge in emphasis:

- *Persepolis-Chicago* favors logical and emotional appeals to strengthen a nationalistic and legalistic argument for repatriation. It presents a linear, resolved narrative using highly curated logos and pathos.
- *Razmara* emphasizes inquiry, ambiguity, and open-endedness, using rhetorical devices to evoke curiosity and critical thinking rather than definitive persuasion. The use of polyphonic ethos and fragmented logos mirrors the political complexity of the historical moment.

This comparative reading demonstrates how documentaries can employ the same rhetorical framework in dramatically different ways: one to solidify a claim to justice, and the other to problematize historical certainty.

Conclusion

The study concludes that historical documentaries are not merely representational tools but rhetorical constructs designed to influence audience interpretation. The integration of logos, pathos, and ethos is essential to the persuasiveness and credibility of historical narratives. *Persepolis-Chicago* seeks to mobilize legal and emotional authority to persuade, while *Razmara* draws viewers into a more nuanced, interpretive process through deliberate ambiguity.

These findings have implications for documentary theory, suggesting that rhetorical analysis is vital for understanding how films mediate historical memory. Moreover, this study extends rhetorical documentary theory into the underexplored context of Iranian cinema, offering insights into how national identity, historical trauma, and political discourse are constructed through audiovisual rhetoric.

Recommendations

To strengthen rhetorical efficacy in Iranian historical documentaries, this study recommends:

1. Increasing the presence of on-screen expert narrators to enhance ethos.
2. Incorporating aesthetic techniques (music, animation, reenactment) aligned with emotional and logical appeals.

3. Adopting multi-perspective narration to avoid bias and deepen analytical depth.
4. Encouraging archival research and broader source triangulation to enrich logos and historical accuracy.

BIBLIOGRAPHY

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Sage.
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.
- McAdon, B. (2007). *Aristotle, On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse*. Oxford University Press.
- Nichols, B. (1991). *Representing Reality: Issues and Concepts in Documentary*. Indiana University Press.
- Nichols, B. (2017). *Introduction to Documentary*. Indiana University Press.
- Lorenzo-Dus, N. (2016). *Values and Choices in Television Discourse*. Palgrave Macmillan.
- Plantinga, C. (1997). *Rhetoric and Representation in Nonfiction Film*. Cambridge University Press.
- Plantinga, C. (2019). *Screen Stories: Emotion and the Ethics of Engagement*. *Projections*, 13(3), 79.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. SAGE.
- Williams, L. (2005). *Mirrors Without Memories: Truth, History, and the New Documentary*. In *New Challenges for Documentary* (Vol. 2, pp. 59–78).

سال چهاردهم / بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

رتوریک در شیوه مستند توضیحی و بکارگیری آن در فیلم

مستند تاریخی: مطالعه موردی مستندهای «پرسپولیس -

شیکاگو» و «رزم آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت»

• اقبال خالدیان^۱، سوران قانعی فرد^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۸۱/۲۵، تاریخ تایید: ۱۳۸۷/۰۲/۰۴

DOI: 10.22034/scm.2025.512517.1863

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل ابزارهای بلاغی در مستندهای شیوه توضیحی و نحوه استفاده آن‌ها از استراتژی‌های اقناعی ارسطویی (لوگوس، پاتوس و اتوس) در شکل‌دهی به روایت موضوعات تاریخی، انجام شده است. در این راستا، دو مستند توضیحی «پرسپولیس-شیکاگو» و «رزم آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با محوریت تاریخ کهن و معاصر ایران به عنوان نمونه‌های موردی انتخاب و از منظر بلاغی تحلیل شده‌اند. مباحث نظری این پژوهش بر نظریه بلاغی ارسطو و دیدگاه‌های معاصر درباره اقناع در مستندهای تاریخی استوار است. روش تحقیق کیفی و مبتنی بر تحلیل و نشانه‌شناسی بلاغی بوده و داده‌ها از طریق مشاهده دقیق مستندها، بررسی گفتار راوی، تحلیل عناصر تصویری و تدوین و طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل بلاغی ارسطویی گردآوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مستند «پرسپولیس-شیکاگو» بیشترین تأکید را بر پاتوس داشته و با استفاده از تصاویر احساسی، موسیقی اثرگذار و روایت عاطفی، همدلی مخاطب را برانگیخته است. در مقابل، مستند «رزم آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» علاوه بر پاتوس، بر لوگوس نیز تمرکز داشته و از مدارک مستند، گزارش‌های آرشیوی و تحلیل‌های تاریخی برای تقویت استدلال بهره برده است. هر دو مستند با اتکا به اعتبار منبع و راوی، تلاش در جلب اعتماد مخاطب داشته‌اند، اگرچه ضعف در به‌کارگیری راوی درون‌صحنه دیده می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که تلفیق مؤثر ابزارهای بلاغی می‌تواند تأثیر مستقیمی بر قدرت اقناعی مستندهای تاریخی داشته باشد و نحوه روایت، به اندازه صحت داده‌ها، در بازنمایی تاریخ اهمیت دارد.

واژگان کلیدی: تحلیل بلاغی، مستند توضیحی، مستند تاریخی، مستند «پرسپولیس - شیکاگو»، مستند «رزم آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت».

^۱ دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران: eghbal.khaleidian@ut.ac.ir
^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تهیه‌کنندگی، دانشگاه صداوسیما، (نویسنده مسئول): suran_art@yahoo.com
فصلنامه علمی جامعه، فرهنگ و رسانه / سال سیزدهم، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۴ / ص ۲۷۹-۳۰۷

مقدمه

بیل نیکولز (۱۹۹۱) نظریه پرداز سینما در مقاله‌ای با عنوان «صدای مستند» چهار شیوه را از سینمای مستند را طرح کرد که بعداً در کتاب «بازنمایی واقعیت» این چهار شیوه یعنی شیوه توضیحی، شیوه مشاهده‌ای، شیوه تعاملی [مشارکتی] و شیوه انعکاسی را تبیین و به تشریح آنها پرداخت. وی بعدها در سال ۲۰۰۱ در کتاب «مقدمه‌ای بر فیلم مستند» دو شیوه شاعرانه و اجرایی (پرفورماتیو) را اضافه کرد و مجموعاً شش شیوه را تبیین و به تعریفی دوباره از آنها پرداخت. وی چندین سال پس از دسته‌بندی شیوه‌های مستندسازی، در کتاب بازنمایی واقعیت درباره شیوه توضیحی چنین می‌نویسد: متن توضیحی با استفاده از عناوین و صداها روایی که یک بحث درباره جهان تاریخی را پیش می‌برند، مستقیماً مخاطب را خطاب قرار می‌دهد و از روایت «صدای خداگونه»^۱ بهره می‌برند. این شیوه بیشترین شباهت را به یک مقاله یا گزارش توضیحی دارد و دست‌کم از دهه ۱۹۲۰ به‌عنوان ابزار اصلی برای انتقال اطلاعات و مستندسازی وقایع مورد استفاده قرار گرفته است.

متون توضیحی، ساختاری گزارشی دارند که بیننده را مستقیماً مورد خطاب قرار می‌دهد. در این سبک، تصاویر یا به‌عنوان پشتیبان روایت به کار می‌روند یا در تضاد با آن قرار می‌گیرند. روایت غالب، صدای غیرهمزمان است که در اغلب موارد، پیش از آنکه ضبط هم‌زمان صدا در دهه ۱۹۶۰ به یک ابزار متداول و قابل کنترل تبدیل شود، به‌عنوان سبک مسلط در مستندسازی مطرح بود. بلاغت استدلالی راوی، عنصر تعیین‌کننده متن است و روایت را در جهت اهداف موردنظر هدایت می‌کند. منطق این نوع روایت، منطقی انقیادی است که همچون نظام حقوقی، استدلال‌های خود را فراتر از چارچوب معیارهای استدلالی دقیق قرار می‌دهد تا اثرگذاری بیشتری بر مخاطب داشته باشد.

مستندهای شیوه توضیحی در بیان رویدادها و وقایع، اشخاص و دوران تاریخی، نقش مهمی در توصیف، تفسیر و روایت گذشته دارند. این مستندها صرفاً به ارائه اطلاعات تاریخی نمی‌پردازند، بلکه با بهره‌گیری از تکنیک‌های روایت‌گری و اقناع، مخاطب را به سمت درک خاصی از وقایع تاریخی سوق می‌دهند. آنچه مستندهای تاریخی را از سایر گونه‌های مستند متمایز می‌کند، میزان وابستگی آن‌ها به تفسیر و استدلال است. فیلم‌سازان مستندهای تاریخی معمولاً از مجموعه‌ای از ابزارهای بلاغی برای ایجاد انسجام در روایت، اقناع مخاطب و

¹ Voice of God

مشروعیت‌بخشی به دیدگاه خود استفاده می‌کنند. این ابزارها شامل استدلال منطقی (لوگوس^۱)، برانگیختن احساسات (پاتوس^۲) و اعتباربخشی به روایت‌گر (اتوس^۳) هستند که در مطالعات بلاغی کلاسیک ارسطو مورد بحث قرار گرفته‌اند.

در مستندهای توضیحی، که عمدتاً به ارائه روایت مستقیم از وقایع تاریخی می‌پردازند، استفاده از این ابزارهای بلاغی بیش از سایر گونه‌های مستند اهمیت دارد. در این نوع مستندها، روایت‌گری اغلب از طریق صدای گوینده خارج از قاب یا حضور راوی در برابر دوربین شکل می‌گیرد و به این ترتیب، گفتار و تصویر به شکلی هماهنگ برای متقاعدسازی مخاطب به کار می‌روند. علاوه بر این، تدوین، موسیقی، انتخاب تصاویر آرشیوی و سایر عناصر زیباشناختی، در کنار روایت کلامی، نقش مهمی در فرآیند اقناع ایفا می‌کنند (نیکولز^۴، ۲۰۱۷). این ترکیب از عناصر بلاغی باعث می‌شود که مستندهای تاریخی نه تنها به‌عنوان بازتابی از گذشته، بلکه به‌عنوان یک ساختار استدلالی هدفمند عمل کنند. از این‌رو، مطالعه بلاغت در مستندهای توضیحی و به‌کارگیری آن در مستندهای با موضوعات تاریخ به درک بهتر چگونگی شکل‌گیری وقایع تاریخی و تأثیرگذاری آن‌ها بر مخاطب کمک کند.

دو مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» و «پرسپولیس شیکاگو» نمونه‌هایی از مستندهای تاریخی توضیحی هستند که در آن‌ها از شیوه‌های بلاغی برای ارائه و تفسیر یک روایت خاص از تاریخ استفاده شده است. مستند نخست به ماجرای قتل سپهبد رزم‌آرا و پیامدهای سیاسی آن می‌پردازد، درحالی‌که مستند دوم حول محور الواح هخامنشی نگهداری‌شده در دانشگاه شیکاگو و چالش‌های حقوقی و فرهنگی مرتبط با آن شکل گرفته است. هر دو مستند تلاش دارند با اتکا به شواهد، روایت خود را معتبر جلوه داده و با استفاده از استدلال‌های منطقی، احساسات مخاطب را برانگیخته و درنهایت، او را متقاعد کنند. تحلیل این دو مستند از منظر بلاغی می‌تواند نشان دهد که چگونه عناصر اقناعی در قالب استراتژی‌های روایی، تدوینی و بصری برای تأثیرگذاری بر ادراک مخاطب به کار گرفته شده‌اند.

مطالعات پیشین در زمینه بلاغت فیلم مستند عمدتاً بر تحلیل بلاغی فیلم‌های مستند اجتماعی، تبلیغاتی و زیست‌محیطی متمرکز بوده‌اند، درحالی‌که مستندهای تاریخی، به‌ویژه نمونه‌های ایرانی، کمتر از این منظر مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نیکولز (۱۹۹۱) در تحلیل خود

^۱ Logos

^۲ Pathos

^۳ Ethos

^۴ Nichols

از انواع مستندها، بر اهمیت روایت توضیحی در مستندهای تاریخی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که این گونه مستندها چگونه از طریق استفاده از راوی، تصاویر آرشیوی و شواهد تاریخی به مشروعیت‌بخشی روایت خود می‌پردازند. پلانتینگا (۱۹۹۷) مفهوم «برهان هنری» را در مستندها مطرح کرده و بر نقش احساسات در متقاعدسازی تأکید دارد. وی استدلال می‌کند که مستندها، علاوه بر ارائه اطلاعات، از تکنیک‌های روایی برای درگیر کردن احساسات مخاطب بهره می‌برند. از سوی دیگر، لورنزو-داس^۱ (۲۰۱۶) به تحلیل نحوه استفاده از لوگوس در مستندهای توضیحی پرداخته و نشان داده است که ساختار استدلالی در این مستندها چگونه شکل می‌گیرد.

مطالعات مختلف نشان داده‌اند که مستندهای تاریخی، بسته به نوع روایت و هدف فیلم‌ساز، میزان متفاوتی از این سه ابزار بلاغی را به کار می‌گیرند. برخی مستندها بر استدلال‌های تاریخی و ارائه مدارک (لوگوس) تأکید دارند، درحالی‌که برخی دیگر بر برانگیختن احساسات مخاطب از طریق تدوین و موسیقی (پاتوس) تمرکز می‌کنند (پلانتینگا^۲، ۲۰۱۹). همچنین، میزان اعتبار شخصیت‌های روایت‌گر (اتوس) در پذیرش روایت تاریخی نقش کلیدی دارد (لورنزو-داس، ۲۰۱۶).

پژوهش حاضر با بررسی دو مستند تاریخی ایرانی «پرسپولیس- شیکاگو» و «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت»، تلاش دارد تا سازوکارهای بلاغی و اقناعی این مستندها را تحلیل کند. این مطالعه با تکیه بر تحلیل کیفی محتوا و استفاده از نظریه بلاغت ارسطویی، به بررسی این مسئله می‌پردازد که چگونه این مستندها از لوگوس، پاتوس و اتوس برای شکل‌دهی به روایت خود استفاده کرده‌اند. این پژوهش می‌تواند به درک عمیق‌تری از سازوکارهای بلاغی در مستندهای تاریخی کمک کرده و نقش این ابزارها را در شکل‌دهی به روایت‌های تاریخی تبیین کند.

پیشینه پژوهش

مطالعات پیشین در حوزه بلاغت مستند، هر یک از زاویه‌ای خاص به تحلیل فیلم‌های مستند پرداخته‌اند. نیکولز (۲۰۱۷) به طبقه‌بندی گونه‌های مستند و نقش روایت در آن‌ها پرداخته اما تحلیل جامعی از ابزارهای بلاغی ارائه نکرده است. پلانتینگا (۲۰۱۹) بر تأثیر احساسات در متقاعدسازی مخاطب تمرکز داشته، اما به تحلیل جامع لوگوس و اتوس نپرداخته است. لورنزو-

^۱ Lorenzo-Dus

^۲ Plantinga

داس (۲۰۱۶) به اعتبار و وجاهت گوینده در مستندهای تاریخی توجه داشته، اما شیوه ترکیب سه مؤلفه بلاغت ارسطویی را بررسی نکرده است. پلانتینگا (۲۰۱۵) در کتاب بلاغت و بازنمایی در فیلم‌های ناداستان، به تمایز میان مستند و داستان، و تأثیر ساختارهای روایی و سبکی در مستند پرداخته، اما تحلیل مستقیمی از کاربرد مدل ارسطویی در فیلم‌های مستند تاریخی ارائه نداده است. لانچیونی (۱۹۹۴) در تحلیل مستند جنگ داخلی آمریکا، از مدل بلاغت ارسطویی استفاده کرده، اما پژوهش او به یک نمونه خاص محدود بوده و تحلیل تطبیقی گسترده‌ای از مستندهای تاریخی ارائه نداده است.

در مقایسه با این مطالعات، پژوهش حاضر چندین نوآوری اساسی دارد. نخست، برخلاف پژوهش‌های پیشین که یا به صورت کلی به بلاغت مستند پرداخته‌اند یا تنها بر یک مؤلفه خاص از مدل ارسطویی متمرکز بوده‌اند، این پژوهش ترکیب سه مؤلفه بلاغی ارسطویی (لوگوس، پاتوس، اتوس) را به صورت یکپارچه و در دو مستند تاریخی متفاوت تحلیل می‌کند. دوم، درحالی که تحلیل لانچیونی تنها بر یک مستند خاص (جنگ داخلی آمریکا) متمرکز بوده، پژوهش حاضر یک مطالعه تطبیقی بین دو مستند ایرانی («پرسپولیس - شیکاگو» و «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت») انجام داده که دو سبک متفاوت مستندسازی تاریخی را بررسی می‌کند. سوم، درحالی که بیشتر پژوهش‌های پیشین بر مستندهای غربی تمرکز داشته‌اند، این تحقیق به تحلیل مستندهای ایرانی پرداخته و نشان داده است که چگونه مفاهیم بلاغی ارسطویی در یک بستر فرهنگی و تاریخی متفاوت به کار گرفته می‌شوند. نوآوری دیگر این پژوهش در تحلیل نحوه تعامل استراتژی‌های بلاغی با روایت معمایی و مستندهای توضیحی است. پژوهش، بر خلاف مطالعات پیشین که عمدتاً مستندهای خطی و استدلال‌محور را بررسی کرده‌اند، دو سبک روایی متفاوت در مستندهای تاریخی را از منظر بلاغی بررسی کرده است.

به‌طورکلی، پژوهش حاضر در مقایسه با تحقیقات پیشین، دیدگاهی تطبیقی، چندوجهی و جامع‌تر نسبت به نقش استراتژی‌های بلاغی در مستندسازی تاریخی ارائه می‌دهد و کاربرد مدل بلاغی ارسطویی را در یک بستر فرهنگی جدید بررسی می‌کند.

مرور نظری

بلاغت در مستندهای تاریخی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای روایت‌گری و اقناع مخاطب، همواره مورد توجه نظریه‌پردازان سینما و ارتباطات بوده است. مستندهای تاریخی نه‌تنها به بازنمایی گذشته می‌پردازند، بلکه با استفاده از استراتژی‌های بلاغی، روایت خود را به‌عنوان

تفسیری معتبر از تاریخ ارائه می‌کنند. این امر سبب شده است که مطالعه سازوکارهای بلاغی در این مستندها از منظر نظری، اهمیتی دوچندان پیدا کند. در میان چارچوب‌های مفهومی موجود، نظریه بلاغت ارسطویی یکی از اساسی‌ترین رویکردها برای تحلیل مستندهای تاریخی محسوب می‌شود. ارسطو در فن خطابه از سه شیوه متقاعدسازی سخن می‌گوید: لوگوس، پاتوس و اتوس (مک آدون^۱، ۲۰۰۷). این سه مؤلفه به‌عنوان عناصر بنیادین اقناع، در ساختار روایت‌گری مستندهای تاریخی نیز نقشی کلیدی ایفا می‌کنند. لوگوس، به‌عنوان شیوه‌ای از اقناع مبتنی بر استدلال منطقی، در مستندهای تاریخی عمدتاً از طریق ارائه اسناد و شواهد، مصاحبه‌های کارشناسی و بازسازی‌های تاریخی محقق می‌شود (نیکولز، ۲۰۱۷). این شیوه به مخاطب کمک می‌کند تا باور کند که روایت فیلم مبتنی بر داده‌های عینی و مستند است. در مقابل، پاتوس بر ابعاد احساسی تأکید دارد و از ابزارهایی همچون موسیقی، تدوین احساسی، و فضاسازی عاطفی برای درگیر کردن مخاطب استفاده می‌کند (پلانتینگا^۲، ۱۹۹۷). بسیاری از مستندهای تاریخی با بهره‌گیری از تکنیک‌های پاتوسی، موفق می‌شوند مخاطب را از یک دریافت صرفاً عقلانی فراتر برده و او را به لحاظ احساسی نیز درگیر روایت کنند. در این میان، اتوس به میزان اعتبار و نفوذ شخصیت‌های روایت‌گر و همچنین وجاهت کلی فیلم مربوط می‌شود (لورنزو-داس، ۲۰۱۶). اتوس در مستندهای تاریخی، می‌تواند از طریق جایگاه علمی و تخصصی افراد مصاحبه‌شونده، نوع اسناد و منابع مورد استناد، و همچنین لحن و نحوه بیان راوی تقویت شود.

مطالعات معاصر در حوزه بلاغت فیلم مستند، نشان داده‌اند که این سه مؤلفه به شکل درهم‌تنیده‌ای در ساختار مستندهای تاریخی عمل می‌کنند و نمی‌توان هیچ‌یک از آنها را به‌طور مستقل در نظر گرفت. نیکولز (۱۹۹۱) که یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان مستند است، در تقسیم‌بندی خود از گونه‌های مستند، به‌طور خاص به مستندهای توضیحی اشاره می‌کند. این نوع مستندها، که در آنها روایت‌گری از طریق راوی خارج از قاب یا ترکیبی از تصاویر آرشیوی و مصاحبه‌های کارشناسی شکل می‌گیرد، به‌شدت وابسته به ابزارهای بلاغی هستند (نیکولز، ۲۰۱۷). به اعتقاد نیکولز، مستندهای توضیحی، برخلاف مستندهای مشاهده‌گر که در آنها فیلم‌ساز تلاش می‌کند به‌عنوان یک ناظر بی‌طرف عمل کند، آشکارا دیدگاهی خاص را دنبال می‌کنند و از تکنیک‌های روایی برای جهت‌دهی به درک مخاطب استفاده می‌کنند. این ویژگی باعث شده است که مستندهای تاریخی، اغلب در معرض نقدهایی درباره سوگیری‌های

^۱ McAdon

^۲ Plantinga

روایی قرار بگیرند، چراکه فیلم‌ساز از طریق گزینش اطلاعات، نحوه تدوین و حتی لحن روایت، نوعی خوانش خاص از تاریخ را بر مخاطب تحمیل می‌کند.

در این میان، مفهوم «صدای خداگونه» که نیکولز برای توصیف نوعی روایت در مستندهای توضیحی به کار می‌برد، از جمله عناصری است که در تقویت استراتژی‌های بلاغی نقش مهمی دارد. این نوع روایت‌گری که معمولاً با صدایی مقتدر و آگاه همراه است، در تلاش است تا مشروعیت روایت مستند را افزایش دهد و آن را از سطح یک تفسیر شخصی به سطح یک حقیقت قطعی ارتقا دهد (نیکولز، ۲۰۱۷). این در حالی است که مطالعات جدیدتر در حوزه روایت‌شناسی مستند نشان می‌دهند که مخاطب امروزی نسبت به این نوع روایت‌گری، آگاه‌تر و نقادانه‌تر عمل می‌کند. ویلیامز^۱ (۲۰۰۵) در تحلیل‌های خود درباره روایت‌های مستند، بر این نکته تأکید دارد که مستندهای تاریخی، به‌رغم ادعای بازنمایی حقیقت، همواره واجد نوعی بازسازی گزینشی از واقعیت هستند. به باور او، این فیلم‌ها از ساختارهای مشابه روایت‌های داستانی استفاده می‌کنند تا جذاب‌تر و باورپذیرتر به نظر برسند؛ این ساختارها شامل کشاکش، قهرمان و ضدقهرمان و نقطه‌ای اوج روایی است.

از منظر نظریه‌های اقناع، فرایند تأثیرگذاری مستندهای تاریخی بر مخاطبان، در چارچوب‌های روان‌شناختی نیز قابل بررسی است. یکی از مهم‌ترین نظریه‌های مطرح در این حوزه، «نظریه پردازش دوگانه»^۲ پتی و کاجیپو^۳ (۱۹۸۶) است. بر اساس این نظریه، افراد هنگام مواجهه با پیام‌های رسانه‌ای، از دو مسیر پردازشی استفاده می‌کنند: مسیر مرکزی، که در آن اطلاعات با دقت تحلیل و ارزیابی می‌شود، و مسیر جانبی، که در آن تأثیرات احساسی و شهودی نقش مهم‌تری ایفا می‌کنند. مستندهای تاریخی، از هر دو مسیر برای اقناع مخاطب بهره می‌برند. ارائه اسناد و استدلال‌های منطقی، مخاطب را به پردازش مرکزی سوق می‌دهد، درحالی‌که استفاده از تکنیک‌های احساسی مانند موسیقی تأثیرگذار یا تدوین دراماتیک، او را در مسیر جانبی قرار می‌دهد. این توازن میان استدلال و احساس، یکی از دلایل موفقیت مستندهای تاریخی در متقاعدسازی مخاطب است.

در مجموع، مطالعه مستندهای تاریخی از منظر بلاغت و اقناع، نیازمند درک عمیقی از نظریات ارتباطی، روایت‌شناسی و روان‌شناسی شناختی است. نظریه بلاغت ارسطویی، چارچوبی

¹ Williams

² Dual Process Theory

³ Petty & Cacioppo

بنیادی برای بررسی نحوه استفاده از لوگوس، پاتوس و اتوس در این مستندها فراهم می‌کند. درعین‌حال، نظریه‌های معاصر روایت، نشان می‌دهند که چگونه مستندهای تاریخی از تکنیک‌های روایی برای انسجام‌بخشی و باورپذیری روایت خود استفاده می‌کنند. از سوی دیگر، نظریه‌های اقناع، به ما امکان می‌دهند تا شیوه‌های تأثیرگذاری مستندهای تاریخی بر مخاطب را از منظر روان‌شناختی تحلیل کنیم. این ترکیب نظری، پایه‌ای محکم برای مطالعه مستندهای رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت و پرسپولیس شیکاگو فراهم می‌آورد و به درک بهتری از سازوکارهای اقناعی در این مستندها کمک می‌کند.

روش انجام

تحلیل مستندهای تاریخی از منظر بلاغت و اقناع، نیازمند رویکردی جامع و نظام‌مند است که بتواند لایه‌های مختلف معنایی، استدلالی و احساسی فیلم را آشکار سازد. این پژوهش با استفاده از روش کیفی و با تکیه بر تحلیل محتوای کیفی و نشانه‌شناسی بلاغی، تلاش شد تا نحوه به‌کارگیری سه مؤلفه اصلی بلاغت ارسطویی - لوگوس، پاتوس و اتوس - را در دو مستند «پرسپولیس - شیکاگو» و «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» تحلیل رتوریک کند. برای رسیدن به این هدف، روش‌شناسی پژوهش در چندین مرحله تنظیم و شامل انتخاب نمونه، روش تحلیل، چارچوب نظری تحلیل و شیوه گردآوری و تفسیر داده‌ها شد.

این پژوهش از رویکرد کیفی استفاده کرده است. مطالعات کیفی، برخلاف روش‌های کمی که به دنبال سنجش و اندازه‌گیری متغیرها هستند، بر درک و تفسیر پدیده‌ها در بستر خود تأکید دارند (دنزین و لینکلن^۱، ۲۰۱۱). مستندهای تاریخی، به دلیل ماهیت پیچیده و چندلایه‌ای خود، مستلزم تحلیلی عمیق هستند که بتواند عناصر روایی، بلاغی و زیبایی‌شناختی آن‌ها را درک کند. از این‌رو، روش کیفی بهترین گزینه برای بررسی این مستندها محسوب می‌شود.

تحلیل محتوای کیفی، یکی از روش‌های رایج در مطالعات رسانه‌ای است که برای تفسیر معانی پنهان در متون بصری و گفتاری به کار می‌رود (کریپندورف^۲، ۲۰۱۸). این روش، به پژوهشگر امکان می‌دهد تا به‌جای تمرکز بر شمارش فرکانس‌ها، به درک چگونگی به‌کارگیری راهبردهای بلاغی در مستندهای مورد بررسی بپردازد. همچنین، استفاده از نشانه‌شناسی بلاغی

^۱ Denzin & Lincoln

^۲ Krippendorff

به‌عنوان چارچوب مکمل، به تحلیل دقیق‌تر معناهای ضمنی و شیوه‌های متقاعدسازی در این مستندها کمک می‌کند.

در پژوهش حاضر، دو مستند «پرسیپولیس- شیکاگو» و «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» به‌عنوان نمونه‌های مطالعاتی انتخاب شدند. انتخاب این دو مستند تاریخی بر اساس معیارهای زیر صورت گرفت:

تاریخی بودن موضوع: هر دو مستند به بازنمایی وقایع تاریخی مهمی می‌پردازند که تأثیر عمیقی بر بازنمایی تاریخ کهن و معاصر ایران داشته‌اند.

استفاده از شیوه روایی توضیحی: این مستندها از توصیف، راوی دانای کل روایت‌گری مستقیم و تحلیل تاریخی با لحن معلم‌آب بهره می‌برند که امکان بررسی عناصر بلاغی را فراهم می‌کند.

در دسترس بودن برای تحلیل دقیق: مستندهای انتخاب‌شده، به دلیل محتوای غنی و استفاده از تکنیک‌های متنوع بلاغی، امکان بررسی دقیق از منظر تحلیل محتوای کیفی و نشانه‌شناسی را فراهم می‌کنند.

گردآوری داده‌ها در این پژوهش از طریق مشاهده مستندها، تحلیل متن گفتاری، بررسی عناصر تصویری و تدوین، و همچنین مطالعه منابع مکمل صورت گرفت. مشاهده مکرر مستندها و ثبت نکات کلیدی مربوط به استراتژی‌های بلاغی، یکی از اصلی‌ترین روش‌های گردآوری داده در این تحقیق بوده است. علاوه بر این، تحلیل گفتار راوی، نحوه ارائه اسناد و شواهد، موسیقی، تدوین، و سایر عناصر زیبایی‌شناختی در این مستندها انجام شد.

برای تحلیل داده‌ها، از نظریه بلاغت ارسطویی و تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. نظریه بلاغت ارسطویی به‌عنوان چارچوبی برای درک استراتژی‌های اقناعی در مستندهای تاریخی به کار گرفته شد. همانگونه که در مقدمه و مرور نظری ذکر شد، این نظریه سه مؤلفه اصلی (لوگوس، پاتوس و اتوس) دارد که هر یک به شیوه‌های مختلف در این مستندها بررسی شدند. تحلیل محتوای کیفی، به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که به‌جای تحلیل سطحی داده‌ها، به ساختارهای عمیق‌تر معنایی در این مستندها بپردازد (شرایر^۱، ۲۰۱۲). در این راستا، واحدهای معنایی مشخص شد که شامل انتخاب کلمات، لحن روایت، نحوه چینش استدلال‌ها و تأثیرات احساسی هستند.

تحلیل داده‌ها در چندین مرحله انجام شد:

¹ Schreier

مشاهده دقیق و یادداشت‌برداری: هر دو مستند چندین بار مشاهده شده و نکات کلیدی مربوط به لوگوس، پاتوس و اتوس ثبت شد.

تحلیل راوی: گفتار متن مستندها استخراج شده و از نظر استفاده از استدلال‌های بلاغی مورد بررسی قرار گرفت.

بررسی عناصر تصویری و تدوین: نحوه استفاده از تصاویر آرشیوی، بازسازی‌های تاریخی، تدوین احساسی و سایر تکنیک‌های بصری برای تأثیرگذاری بر مخاطب تحلیل شد.

طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل ارسطویی: داده‌های گردآوری شده در سه دسته لوگوس، پاتوس و اتوس سازمان‌دهی و تحلیل شد.

مقایسه و نتیجه‌گیری: نتایج تحلیل دو مستند با یکدیگر مقایسه و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها در استفاده از استراتژی‌های بلاغی مشخص شد.

برای افزایش دقت و اعتبار پژوهش، چندین اقدام انجام شد. نخست، **مشاهده مستندها** توسط چندین پژوهشگر مستقل و مقایسه نتایج تحلیل آن‌ها به تضمین دقت تحلیل کمک کرد (کراسول و پوت^۱، ۲۰۱۶). دوم، استفاده از منابع مکمل تاریخی و تحلیل‌های ثانویه درباره وقایع مطرح‌شده در مستندها، به افزایش اعتبار تحلیل کمک کرد. همچنین، روش بررسی هم‌تایان^۲ برای نقد و اصلاح یافته‌ها به کار گرفته شد.

یافته‌ها

در این بخش بر اساس مراحل ذکر شده در روش، ابتدا مستند «پرسپولیس-شیکاگو»، در گام دوم مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» تحلیل و در انتها نتایج حاصل از تحلیل این دو مستند مقایسه و نتیجه‌گیری شده است.

الف) مستند «پرسپولیس-شیکاگو»

تهیه‌کننده و کارگردان: آرد عطارپور

گوینده: شهرام درخشان

سال ساخت: ۱۳۹۷

^۱ Creswell & Poth

^۲ peer debriefing

خلاصه: در سال ۱۳۱۲ در حین حفاری تخت جمشید که با همکاری دانشگاه شیکاگو و به سرپرستی «ارنست هرتسفلد» باستان‌شناس شهیر آلمانی انجام می‌گرفت، به هزاران لوح گلی برخورد کردند که روی آن‌ها با خط میخی ایلامی متونی نوشته شده بود. با توافق طرفین برای کشف رمز و خواندن این متون، الواح به دانشگاه شیکاگو فرستاده شده و طی سال‌های بعد بخشی از کتیبه‌ها خوانده می‌شوند، اما با گذشت بیش از ۹۰ سال هنوز موانعی در راه بازگشت این الواح به ایران وجود دارد!

تحلیل بلاغی: این بخش از تحلیل در چهار محور «مشاهده‌ی دقیق مستند و ثبت نکات کلیدی»، «تحلیل گفتار راوی و استفاده از استدلال‌های بلاغی»، «بررسی عناصر تصویری و تدوین» و «طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل بلاغی ارسطویی» ارائه شده است.

محور اول: مشاهده دقیق مستند و ثبت نکات کلیدی

مستند «پرسپولیس-شیکاگو» ساخته آرد عطارپور، یکی از آثار شاخص در حوزه مستندهای تاریخی ایران است که به کاوش‌های باستانی تخت جمشید و سرگذشت الواح هخامنشی موجود در دانشگاه شیکاگو می‌پردازد. این مستند با تکیه بر شواهد تاریخی، حقوقی و فرهنگی، بر لزوم بازگرداندن این آثار به ایران تأکید می‌کند و از روش‌های گوناگونی برای اقناع مخاطب و حساس‌سازی او نسبت به اهمیت این میراث ملی بهره می‌برد. در طول فیلم، سه مؤلفه بلاغت ارسطویی یعنی لوگوس، پاتوس و اتوس به‌وضوح قابل مشاهده است؛ از یک سو با ارائه اسناد حقوقی به استدلال می‌پردازد و از سوی دیگر، با برانگیختن احساسات ملی‌گرایانه و نمایش تصاویری از تخت جمشید و الواح، حس تعلق فرهنگی را در بیننده تقویت می‌کند. در این میان، استفاده از سخنان کارشناسان و متخصصان حقوق، تاریخ و باستان‌شناسی نیز به افزایش اعتبار روایت کمک کرده است.

در ابتدای مستند، صدای راوی فضایی جدی و رسمی ایجاد می‌کند. همزمان با نمایش تصاویر الواح در دانشگاه شیکاگو، اهمیت علمی و فرهنگی این آثار برجسته می‌شود. حرکت دوربین روی الواح و استفاده از نماهای نزدیک، به مخاطب این حس را منتقل می‌کند که این میراث باید به سرزمین مادری خود بازگردد. به‌کارگیری همزمان لوگوس و پاتوس در این شیوه ارائه، آشکار است. ارائه آمار درباره تعداد الواح باقی‌مانده و سرنوشت مفقود شده برخی از آن‌ها، آگاهی بخشی عقلانی مخاطب را دنبال می‌کند و در عین حال بر اهمیت بازگرداندن این آثار

تأکید می‌شود. همچنین، نمایش تصویری نامه‌نگاری‌های تاریخی میان ایران و دانشگاه شیکاگو بر اعتبار قانونی مطالبه ایران صحنه می‌گذارد و انسجام روایی فیلم را تقویت می‌کند.

محور دوم: تحلیل گفتار راوی و استفاده از استدلال‌های بلاغی

راوی مستند، در قالب «صدای خداگونه» ظاهر شده و بدون حضور فیزیکی، روایت را هدایت می‌کند. گفتار وی به سه بخش اصلی تقسیم می‌شود: نخست، ارائه پیشینه‌ی تاریخی الواح که کشف آن‌ها در کاوش‌های تخت جمشید و خروج موقت‌شان برای تحقیقات علمی توضیح داده می‌شود. دوم، ارائه استدلال‌های حقوقی و علمی درباره لزوم بازگرداندن الواح، همراه با استناد به مقررات یونسکو و نمونه‌هایی از بازگرداندن آثار در کشورهای دیگر. و سوم، برانگیختن احساسات ملی‌گرایانه با تأکید بر خطر از دست رفتن این میراث ارزشمند و هشدار درباره احتمال فروش یا مصادره‌ی الواح.

گفتار راوی با ترکیبی از اطلاعات علمی و استدلال‌های حقوقی طراحی شده و لحن آن آرام، جدی و قاطع است. او با بهره‌گیری از واژگانی چون «میراث ملی»، «تاریخ زنده» و «هویت ازدست‌رفته»، بار عاطفی کلام را تقویت می‌کند. ارجاع به اسناد حقوقی و نمونه‌های بین‌المللی، لوگوس را تقویت کرده و اعتبار علمی روایت را بالا برده است. به‌ویژه در زمانی که راوی به موضوع فروش احتمالی الواح اشاره می‌کند، لحن هشدارآمیز او حسی از فوریت به روایت می‌بخشد. با وجود این، مستند می‌توانست برای ارتقای بیشتر اتوس، از حضور یک متخصص برجسته در صحنه استفاده کند، چراکه صرف اتکا به مصاحبه با «عبدالمجید ارفعی» به تنهایی کفایت کامل نمی‌کند.

محور سوم: بررسی عناصر تصویری و تدوین

تصاویر و تدوین این مستند به گونه‌ای طراحی شده که پیام فیلم به شیوه‌ای غیرمستقیم اما مؤثر به مخاطب منتقل شود. استفاده از تصاویر آرشیوی کاوش‌های تخت جمشید و بازسازی‌های دیجیتالی از فضاهای تاریخی، زمینه‌ای مستند برای روایت فراهم می‌کند و تضاد بین محل نگهداری الواح در دانشگاه شیکاگو و زادگاه اصلی‌شان یعنی ایران، به شکلی بلاغی حس غریبی این آثار را در ذهن مخاطب القا می‌کند.

نورپردازی و رنگ‌بندی صحنه‌ها نیز نقش مهمی در القای حس تعلق ایفا می‌کند؛ صحنه‌های مربوط به تخت جمشید با نور گرم و رنگ‌های طلایی نمایش داده می‌شوند، در

حالی که فضای دانشگاه شیکاگو با نور سرد و رنگ‌های خنثی، غریبه بودن الواح را برجسته می‌کند. این تضاد رنگی، احساسات مخاطب را به‌طور نامحسوس تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، تدوین سریع میان تصاویر الواح، اسناد تاریخی و مصاحبه‌های کارشناسان، حس پویایی و فوریت روایت را تشدید کرده است. موسیقی نیز نقش مهمی در همراهی روایت ایفا می‌کند؛ در بخش‌های احساسی، موسیقی حماسی ملی‌گرایانه پخش می‌شود و در لحظات تحلیلی، موسیقی ملایم‌تر جایگزین می‌شود تا پاتوس و لوگوس به‌طور هماهنگ تقویت شوند.

جدول ۱. طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل بلاغی ارسطویی

مؤلفه بلاغی	روش‌های استفاده‌شده در مستند	نمونه‌های مشخص در فیلم
لوگوس (استدلال منطقی)	ارائه اسناد تاریخی و حقوقی، تحلیل‌های کارشناسی، استناد به قوانین بین‌المللی	نمایش نامه‌های رسمی یونسکو، استناد به قوانین حقوق بین‌الملل، نمایش نامه‌های رسمی بین ایران و دانشگاه شیکاگو
پاتوس (برانگیختن احساسات)	تأکید بر هویت ملی، موسیقی حماسی، تصاویر تخت جمشید	جملاتی مانند «این الواح، صدای اجداد ماست»، نمایش الواح همراه با موسیقی احساسی
اتوس (اعتبار روایت)	مصاحبه با کارشناسان برجسته، استناد به منابع معتبر	حضور اساتید و متخصصان دانشگاه

مستند «پرسپولیس - شیکاگو» از سه مؤلفه بلاغی ارسطویی بهره می‌گیرد تا استدلال‌های خود را تقویت کند. استفاده از اسناد حقوقی، استدلال‌های منطقی و شواهد تاریخی در سطح لوگوس، برانگیختن احساسات از طریق موسیقی، تصاویر نمادین و روایت احساسی در سطح پاتوس و به‌کارگیری کارشناسان در سطح اتوس، باعث شده که این مستند به یک اثر اقناعی مناسب تبدیل شود. اگرچه باتوجه به تکامل و دگرگونی مستندهای شیوه توضیحی در دهه‌های اخیر در سینما و تلویزیون، استفاده از راوی درون صحنه با تخصص تاریخ و باستان‌شناسی می‌توانست در غنی‌کردن سطح اتوس مؤثرتر واقع شود. ترکیب عناصر بصری، گفتاری و تدوینی در این فیلم، نمونه‌ای موفق از یک مستند بلاغی و تأثیرگذار را ارائه داده است.

ب) مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت»

تهیه‌کننده: حسام اسلامی

کارگردان: سیداحسان عمادی

گوینده: محمد بحرانی

سال ساخت: ۱۳۹۶

خلاصه: این فیلم به ماجرای ترور مرموز تیمسار رزم‌آرا نخست‌وزیر ایران در پایان دهه‌ی ۲۰ می‌پردازد. نخست‌وزیری که هر که هرچه در توان داشت برای نابودی‌اش صرف کرد و کسی از مرگش غمگین نشد، اما هیچ‌کس حاضر نبود مسئولیت قتلش را به عهده بگیرد.

تحلیل بلاغی: این بخش از تحلیل در چهار محور «مشاهده‌ی دقیق مستند و ثبت نکات کلیدی»، «تحلیل گفتار راوی و استفاده از استدلال‌های بلاغی»، «بررسی عناصر تصویری و تدوین» و «طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل بلاغی ارسطویی» ارائه شده است.

محور اول: مشاهده‌ی دقیق مستند و ثبت نکات کلیدی

مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» به بررسی پرونده قتل سپهبد حاجعلی رزم‌آرا، نخست‌وزیر دوران پهلوی دوم، پرداخته و تلاش دارد زوایای پنهان این ترور را که در سال ۱۳۲۹ در مسجد شاه تهران رخ داد، روشن سازد. این مستند، با تکیه بر شواهد تاریخی، اسناد محرمانه، روایت‌های شاهدان عینی و تحلیل‌های کارشناسان، به دنبال ارائه تصویری روشن از عوامل پشت پرده این واقعه است. آنچه این مستند را از سایر مستندهای تاریخی متمایز می‌کند، شیوه روایت آن و بهره‌گیری از عناصر بلاغی برای اقناع مخاطب است.

فیلم با ترکیبی از اسناد آرشیوی، مصاحبه با تاریخ‌نگاران و استفاده از «صدای خدای‌گونه»، از همان ابتدا تلاش می‌کند فضای معمایی و پرابهام این واقعه را به تصویر بکشد. در سطح لوگوس، مستند با بهره‌گیری از گزارش‌های تاریخی، روزنامه‌های آن دوران، خاطرات افراد کلیدی و تحلیل‌های کارشناسی، به دنبال ارائه استدلال‌های منطقی برای روایت خود است. در سطح پاتوس، فیلم از موسیقی، تصاویر آرشیوی، بازسازی‌های صوتی و روایت احساسی راوی بهره می‌گیرد تا حس بی‌عدالتی، ترس و هیجان را در مخاطب برانگیزد. در سطح اتوس، مستند از کارشناسان شناخته‌شده و منابع مستند استفاده می‌کند تا اعتبار روایت خود را افزایش دهد. فیلم همچنین از روایت‌های مخالف و موافق بهره گرفته و با نمایش مستندات ضد و نقیض، تلاش می‌کند بی‌طرفی خود را نشان دهد. این مستند سعی دارد علاوه بر ارائه یک روایت

تاریخی، به تحلیل سیاسی و اجتماعی آن دوران نیز بپردازد و نقش گروه‌های مختلف، از جمله جبهه ملی، فدائیان اسلام و دربار را بررسی کند.

تصاویر و تدوین مستند به گونه‌ای است که بیننده را در فضایی معمایی قرار داده و او را به سمت کشف حقیقت سوق می‌دهد. استفاده از نماهای تاریک، تصاویر آرشیوی و نمایش سندهای قدیمی، حسی از کاوش در یک پرونده محرمانه را ایجاد می‌کند که بر جذابیت مستند می‌افزاید. از نظر روایی، فیلم به جای ارائه یک پاسخ قطعی، پرسش‌های متعددی را درباره این واقعه مطرح کرده و از مخاطب می‌خواهد که خود بر اساس مستندات ارائه‌شده به نتیجه‌گیری برسد.

محور دوم: تحلیل گفتار راوی و استفاده از استدلال‌های بلاغی

روایت مستند از طریق صدای راوی بر روی تصویر ارائه می‌شود که با لحنی کنجکاوانه، آرام اما گاهی هیجان‌برانگیز، داستان را پیش می‌برد. گفتار راوی ترکیبی از روایت خطی تاریخی، تحلیل سیاسی و اجتماعی، و طرح پرسش‌های چالش‌برانگیز است. در بخش‌های ابتدایی، راوی با بازگویی اتفاقات روز قتل رزم‌آرا، یک فضای معماگونه ایجاد می‌کند. توصیف دقیق لحظه ترور، استفاده از جملات کوتاه و گاهی پرسشی، به همراه سکوت‌های معنی‌دار، تأثیرگذاری روایت را افزایش می‌دهد.

در سطح لوگوس، مستند از مدارک معتبر تاریخی برای ارائه استدلال‌های منطقی خود بهره می‌برد. برای مثال، از روزنامه‌های سال ۱۳۲۹، گزارش‌های ساواک، اسناد منتشرشده از آرشیو بریتانیا و آمریکا و مصاحبه با مورخان برای تحلیل موقعیت سیاسی رزم‌آرا و بررسی احتمال ارتباط گروه‌های مختلف با ترور او استفاده می‌کند. علاوه بر این، فیلم از تطبیق گفته‌های شاهدان عینی با اسناد تاریخی، برای بررسی صحت و سقم ادعاهای مختلف استفاده کرده است. این شیوه، علاوه بر تقویت استدلال‌های مستند، باعث می‌شود که بیننده احساس کند که اطلاعات ارائه‌شده بر پایه شواهد و منطق استوار است.

در سطح پاتوس، فیلم تلاش دارد احساسات مخاطب را با ایجاد حس تعلیق، نمایش تصاویر احساسی و استفاده از موسیقی تأثیرگذار برانگیزد. برای مثال، هنگام توصیف صحنه ترور، صدای راوی آرام می‌شود و موسیقی تند و نامنظم می‌شود که حس اضطراب را در مخاطب افزایش می‌دهد. همچنین، تصاویر آرشیوی از فضای پرتنش سیاسی آن دوران، تجمعات مردمی و سخنرانی‌های رهبران جبهه ملی و فدائیان اسلام، باعث ایجاد احساس همذات‌پنداری در

مخاطب می‌شود. یکی از تأثیرگذارترین بخش‌های مستند، نمایش تصاویری از چهره رزم‌آرا در لحظات مختلف سیاسی است که همراه با روایت‌هایی درباره شخصیت او، باعث می‌شود که مخاطب نسبت به او احساس همدردی یا تضاد پیدا کند.

در سطح اتوس، فیلم با استفاده از کارشناسان و متخصصان تاریخ معاصر، مشروعیت خود را افزایش داده است. گفت‌وگو با مورخان، پژوهشگران اسناد امنیتی، و افرادی که در آن دوران حضور داشته‌اند، باعث شده است که مستند از اعتبار بالایی برخوردار باشد. علاوه بر این، استناد به اسناد و مدارک بین‌المللی، گزارش‌های محرمانه و تحلیل‌های پژوهشگران خارجی، نقش مهمی در تقویت اتوس فیلم دارد.

محور سوم: عناصر تصویری و تدوین

تصاویر آرشیوی یکی از نقاط قوت مستند است. فیلم از تصاویر واقعی دوران نخست‌وزیری رزم‌آرا، تجمعات مردمی، اسناد ساواک، و گزارش‌های محرمانه منتشرشده از آرشیو بریتانیا و آمریکا استفاده کرده است که به باورپذیری روایت کمک می‌کند. همچنین، در برخی بخش‌ها از تصاویر بازسازی‌شده و شبیه‌سازی‌های گرافیکی برای نمایش اطلاعات محرمانه بهره گرفته شده است. در لحظاتی که متن اسناد خوانده می‌شود، فیلم از نمای نزدیک روی سندها استفاده می‌کند که باعث تمرکز بیشتر مخاطب بر جزئیات می‌شود.

از نظر تدوین، فیلم ریتمی کند و تأمل‌برانگیز دارد که متناسب با فضای معمایی آن است. در برخی بخش‌ها، تصاویر با صدای ضبط‌شده از جلسات دادگاه و مصاحبه‌های افراد مرتبط ترکیب شده‌اند که حس واقع‌گرایی را افزایش می‌دهد. موسیقی فیلم، با ضرباهنگی ملایم اما تنش‌زا، در ایجاد حس هیجان و کنجکاوی تأثیرگذار است. در بخش‌هایی از فیلم که درباره تردیدها و تناقضات در پرونده قتل صحبت می‌شود، موسیقی به صورت ناگهانی قطع می‌شود و فقط صدای راوی باقی می‌ماند و باعث تمرکز بیشتر مخاطب بر محتوا می‌شود.

جدول ۲. طبقه‌بندی داده‌ها بر اساس مدل بلاغی ارسطویی

مؤلفه بلاغی	روش‌های استفاده‌شده در مستند	نمونه‌های مشخص در فیلم
لوگوس (استدلال منطقی)	ارائه اسناد تاریخی، مصاحبه با کارشناسان، تحلیل‌های سیاسی	نمایش روزنامه‌های سال ۱۳۲۹، استناد به اسناد ساواک و آرشیوهای خارجی
پاتوس (برانگیختن احساسات)	نمایش تصاویر معماگونه، موسیقی تنش‌زا، استفاده از جملات پرسشی	صحنه‌های مربوط به لحظه ترور، تأکید بر مظلومیت یا جنجال‌آفرینی رزم‌آرا
اتوس (اعتبار روایت)	مصاحبه با تاریخ‌نگاران و تحلیل‌گران، استناد به اسناد رسمی	حضور پژوهشگران، نمایش نامه‌های رسمی و گزارش‌های محرمانه

مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با استفاده از ترکیب مؤلفه‌های بلاغی، یک روایت مستند و تحلیلی از پرونده قتل رزم‌آرا ارائه می‌دهد. این فیلم با تکیه بر شواهد تاریخی، تحلیل‌های کارشناسی و روایتی پر تعلیق، توانسته است تصویری جامع از این رخداد سیاسی ارائه دهد. استفاده از تصاویر آرشیوی، تدوین حرفه‌ای، موسیقی متناسب و گفتار اثرگذار راوی، باعث شده که این مستند به یک اثر تأثیرگذار در زمینه مستندسازی تاریخی ایران تبدیل شود.

ج) خوانش رتوریک: تحلیل مقایسه‌ای

دو مستند از سه مؤلفه اصلی بلاغت ارسطویی، یعنی لوگوس (استدلال منطقی)، پاتوس (برانگیختن احساسات) و اتوس (اعتبار و مشروعیت روایت) برای تأثیرگذاری بر مخاطب استفاده کرده‌اند. با این حال، تفاوت‌های مهمی در نحوه اجرای این استراتژی‌های بلاغی در این دو فیلم وجود دارد. در ادامه، این دو مستند از منظر استراتژی‌های بلاغی، تکنیک‌های روایت و تأثیرگذاری بر مخاطب مقایسه می‌شوند.

۱. مقایسه بر اساس لوگوس (استدلال منطقی)

«پرسپولیس - شیکاگو» در استفاده از لوگوس، بر مستندات حقوقی، اسناد تاریخی و شواهد قانونی تأکید دارد. این مستند با نمایش نامه‌های رسمی بین ایران و دانشگاه شیکاگو، قوانین بین‌المللی مربوط به بازگرداندن آثار باستانی، و موارد مشابه در کشورهای دیگر تلاش می‌کند ادعای خود را از نظر منطقی تقویت کند. ارائه گزارش‌هایی درباره وضعیت نگهداری الواح در آمریکا و بررسی سرنوشت آن‌ها در صورت عدم بازگرداندن، به استدلال منطقی فیلم قوت می‌بخشد. مصاحبه با کارشناسان حقوق بین‌الملل و باستان‌شناسان نیز این ادعا را محکم‌تر می‌کند.

در مقابل، «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» نیز از اسناد تاریخی و گزارش‌های محرمانه ساواک، آرشیو بریتانیا و آمریکا برای تحلیل رخداد ترور رزم‌آرا استفاده می‌کند. اما تفاوت اصلی این دو فیلم در نحوه استفاده از لوگوس است. مستند «رزم‌آرا» به جای تأکید صرف بر اسناد رسمی، از مقایسه روایت‌های مختلف، تضاد اظهارات شاهدان و بازخوانی شواهد متناقض استفاده می‌کند تا مخاطب را به تفکر و نتیجه‌گیری بر اساس مستندات ترغیب کند. این فیلم به‌طور مستقیم نتیجه‌گیری نمی‌کند و در عوض، اطلاعات ضدونقیض را ارائه داده و به مخاطب اجازه می‌دهد تا با تحلیل این داده‌ها، به برداشت شخصی خود برسد.

در حالی که «پرسپولیس - شیکاگو» از استراتژی «اثبات مستدل از طریق مدارک رسمی» استفاده می‌کند، «رزم‌آرا» از «ایجاد فضای پرسش‌برانگیز و شک‌برانگیز» بهره می‌گیرد تا ذهن مخاطب را درگیر کند. به عبارت دیگر، مستند «پرسپولیس - شیکاگو» روایتی قطعی و تأییدشده از تاریخ ارائه می‌دهد، در حالی که «رزم‌آرا» تلاش دارد ابهام‌های تاریخی را برجسته سازد و به مخاطب امکان تحلیل چندوجهی بدهد.

۲. مقایسه بر اساس پاتوس (برانگیختن احساسات)

«پرسپولیس - شیکاگو» بر هویت ملی، احساس مسئولیت تاریخی و عدالت‌خواهی تمرکز دارد. استفاده از موسیقی حماسی، تصاویر تخت جمشید و تأکید بر واژه‌هایی مانند «میراث گمشده»، «هویت ایرانی» و «سرزمین مادری» باعث می‌شود که احساسات ملی‌گرایانه در مخاطب تحریک شود. روایت احساسی و استفاده از تکنیک‌های بصری مانند حرکت آهسته روی الواح هخامنشی، تضاد نورپردازی بین ایران و آمریکا، و تدوین همراه با موسیقی پرهیجان، مخاطب را بیشتر درگیر احساسات خود می‌کند.

«رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» در استفاده از پاتوس، به جای ایجاد حس غرور ملی، حس تعلیق، اضطراب و کنجکاوی را در مخاطب تقویت می‌کند. این مستند با استفاده از موسیقی پرتنش، سکوت‌های طولانی، و ترکیب تصاویر آرشیوی با گفتارهایی که ابهام تاریخی را برجسته می‌کنند، حس معماگونه‌ای ایجاد می‌کند. صدای راوی که در برخی مواقع آرام و مرموز است و در مواقع دیگر همراه با تأکید بر کلمات خاص بالا می‌رود، حس هیجان را افزایش می‌دهد. در صحنه‌های کلیدی، فیلم از تدوین آهسته، زوم‌های تدریجی روی چهره افراد در عکس‌های قدیمی، و نورپردازی تاریک در تصاویر بازسازی‌شده برای تقویت حس رازآلودگی استفاده می‌کند.

در حالی که «پرسپولیس- شیکاگو» تلاش دارد احساس غرور ملی و انگیزه‌ی عدالت‌خواهی را در مخاطب زنده کند، «رزم‌آرا» بر برانگیختن حس کنجکاو، شک و کاوش تاریخی تأکید دارد. به بیان دیگر، یکی از احساسات مثبت و انگیزشی بهره می‌گیرد و دیگری از احساسات معماگونه و پرسش‌برانگیز برای ایجاد تأثیرگذاری بیشتر استفاده می‌کند.

۳. مقایسه بر اساس اتوس (اعتبار و مشروعیت روایت)

در هر دو مستند، بهره‌گیری از کارشناسان و متخصصان برای تقویت اعتبار روایت به‌عنوان یک راهبرد بلاغی مهم مشاهده می‌شود. مستند «پرسپولیس- شیکاگو» از حضور حقوق‌دانان بین‌الملل، مورخان و باستان‌شناسان بهره می‌گیرد تا بر پایه داده‌های علمی و حقوقی، ضرورت بازگرداندن الواح هخامنشی به ایران را اثبات کند. این انتخاب آگاهانه، به روایت فیلم انسجام و قطعیت بخشیده و آن را به‌مثابه دفاعی مستند و ملی‌گرایانه در برابر مخاطب ارائه می‌کند. تأکید بر اتکا به منابع معتبر و بهره‌گیری از شواهد حقوقی و تاریخی، موجب شده است تا لوگوس و اتوس در این مستند به‌طور برجسته‌ای تقویت شوند.

در سوی دیگر، مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با رویکردی متفاوت عمل می‌کند. این فیلم نه تنها از اشخاص حقیقی و شاهدان زندگی رزم‌آرا بهره می‌برد، بلکه با دعوت از مورخان، پژوهشگران اسناد امنیتی و تحلیل‌گران مسائل سیاسی، فضایی از تنوع دیدگاه‌ها را در روایت خود ایجاد کرده است. تضاد و تفاوت در نظرات کارشناسان، به‌جای تضعیف روایت، موجب تعمیق و پیچیدگی آن شده و حس بی‌طرفی و چندسویگی روایت را تقویت می‌کند. در این شیوه، مخاطب به جای دریافت یک حقیقت قطعی، با گفتمان‌های گوناگون مواجه شده و خود در جایگاه تحلیلگر قرار می‌گیرد. این رویکرد، بر نقش پاتوس و اتوس در ساختار بلاغی مستند تأکید مضاعفی می‌گذارد.

در جمع‌بندی، می‌توان گفت که این دو مستند اگرچه هر دو بر اساس اصول بلاغت ارسطویی طراحی شده‌اند و در درگیر ساختن مخاطب با روایت خود موفق بوده‌اند، اما در شیوه‌های اجرایی تفاوت‌های معناداری دارند. «پرسپولیس- شیکاگو» از طریق ارائه روایتی یکپارچه، مستند و با بار عاطفی قوی، بر برانگیختن احساسات ملی و تقویت لوگوس تمرکز دارد. در مقابل، «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با روایت معماگونه و غیرقطعی خود، مخاطب را به مشارکت در بازخوانی تاریخ فرا می‌خواند و با بهره‌گیری از چندصدایی، به ایجاد درک

انتقادی کمک می‌کند. این تفاوت در ساختار بلاغی، نشان‌دهنده دو سبک متفاوت در روایت مستندهای تاریخی و تعامل آن‌ها با حقیقت و اقناع است.

جدول ۳. تحلیل مقایسه‌ای دو مستند بر اساس مدل بلاغی ارسطویی

مقایسه	پرسپولیس - شیکاگو	رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت
لوگوس (استدلال منطقی)	ارائه اسناد قطعی و قوانین بین‌المللی	ارائه اطلاعات ضدونقیض و تحلیل چندوجهی
پاتوس (برانگیختن احساسات)	حس غرور ملی، عدالت‌خواهی	حس تعلیق، شک و کنجکاوی
اتوس (اعتبار روایت)	کارشناسان حقوقی و شاهدان	مورخان با دیدگاه‌های متفاوت
هدف بلاغی	متقاعدسازی برای بازگرداندن آثار	بررسی معمای یک قتل سیاسی

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که مستندهای تاریخی، فراتر از بازنمایی صرف وقایع گذشته، از استراتژی‌های بلاغی برای اقناع مخاطب و جهت‌دهی به ادراک تاریخی استفاده می‌کنند. دو مستند بررسی‌شده، «پرسپولیس - شیکاگو» و «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت»، هر دو از مدل بلاغی ارسطویی شامل لوگوس، پاتوس و اتوس بهره برده‌اند، اما در شیوه به‌کارگیری این عناصر تفاوت‌هایی اساسی دارند که به دو سبک متفاوت مستندسازی منجر شده است.

مستند «پرسپولیس - شیکاگو» عمدتاً بر استدلال‌های منطقی و حقوقی (لوگوس) تأکید دارد و تلاش می‌کند با ارائه اسناد تاریخی و حقوقی، شواهد دانشگاهی و قوانین بین‌المللی، روایت خود را به‌عنوان یک حقیقت قطعی مطرح کند. این مستند برای متقاعدسازی مخاطب، به مدارک مستند، تحلیل‌های کارشناسان و استدلال‌های حقوقی استناد کرده و درعین‌حال، با استفاده از موسیقی حماسی و تصاویر تخت جمشید، پاتوس (برانگیختن احساسات) را تقویت می‌کند. اتوس (اعتبار روایت) نیز از طریق حضور اساتید دانشگاه، استناد به قوانین معتبر و استفاده از لحن رسمی راوی تقویت شده است. هدف اصلی این مستند، ایجاد حس هویت ملی و تأکید بر ضرورت بازگرداندن الواح هخامنشی به ایران است.

در مقابل، مستند «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» از روش تحلیل چندوجهی و ایجاد ابهام در روایت استفاده کرده و به‌جای ارائه یک پاسخ قطعی، از روایات متضاد، داده‌های تاریخی متناقض و مصاحبه با کارشناسان با دیدگاه‌های متفاوت بهره گرفته است. این مستند، برخلاف

«پرسپولیس - شیکاگو»، استدلال‌های خود را به صورت مستقیم ارائه نمی‌دهد، بلکه با نمایش تناقضات تاریخی، شهادت‌های مختلف و بررسی ابعاد ناشناخته ماجرای ترور رزم‌آرا، مخاطب را وادار می‌کند که خود به نتیجه‌گیری برسد. این شیوه نه تنها حس کنجکاوی و تعلیق را در بیننده برمی‌انگیزد، بلکه باعث می‌شود که تفسیر تاریخ به امری پویا و وابسته به خوانش مخاطب تبدیل شود. در این مستند، پاتوس به جای استفاده از احساسات ملی‌گرایانه، بر اضطراب، تردید و کنجکاوی تأکید دارد، و این امر از طریق موسیقی تنش‌زا، نورپردازی‌های تاریک، تدوین کند و انتخاب زوایای خاص فیلم‌برداری تقویت شده است.

از منظر اتوس، هر دو مستند تلاش کرده‌اند اعتبار روایت خود را از طریق استناد به منابع معتبر و استفاده از کارشناسان تقویت کنند. باین حال، «پرسپولیس - شیکاگو» از کارشناسان باستان‌شناسی و حقوق بین‌الملل بهره برده و مستندات حقوقی رسمی ارائه کرده، درحالی‌که «رزم‌آرا» از مورخان سیاسی و روایت‌های گوناگون تاریخی استفاده کرده است. بنابراین، اگرچه هر دو مستند از اعتبار علمی برخوردارند، شیوه ارائه این اعتبار متفاوت است؛ «پرسپولیس - شیکاگو» مشروعیت خود را از طریق مستندات رسمی (اشخاص و متخصصان) تقویت می‌کند، درحالی‌که «رزم‌آرا» از روایات چندگانه برای نشان دادن پیچیدگی حقیقت تاریخی بهره می‌گیرد.

مقایسه این دو مستند نشان داد که مستندسازان، بسته به هدفی که دنبال می‌کنند، ترکیب متفاوتی از لوگوس، پاتوس و اتوس را به کار می‌برند. «پرسپولیس - شیکاگو» نمونه‌ای از مستندهای تاریخی توضیحی است که دیدگاهی خاص را ارائه داده و تلاش دارد از طریق استدلال منطقی، احساسات ملی و منابع معتبر، مخاطب را متقاعد کند. درحالی‌که «رزم‌آرا» بیشتر به‌عنوان یک مستند معمایی و تحلیل‌گر عمل می‌کند و با ایجاد تردید و طرح سؤالات متعدد، مخاطب را به تفکر و بازنگری در روایات تاریخی وامی‌دارد. این دو سبک متفاوت نشان می‌دهند که چگونه ابزارهای بلاغی می‌توانند بسته به هدف و سبک مستند، به روش‌های مختلف برای اقناع مخاطب مورد استفاده قرار گیرند.

مطالعات پیشین مانند پژوهش‌های پلاننتینگا (۲۰۱۹) و لانچیونی (۱۹۹۴) نیز به تحلیل نقش بلاغت در مستندهای توضیحی پرداخته‌اند، اما بیشتر بر نمونه‌های غربی تمرکز داشته‌اند. پژوهش حاضر، با تمرکز بر مستندهای ایرانی، نشان داد که مفاهیم بلاغی ارسطویی در یک بستر فرهنگی متفاوت چگونه به کار گرفته می‌شوند. برخلاف پژوهش‌های پیشین که اغلب یکی از سه مؤلفه لوگوس، پاتوس یا اتوس را بررسی کرده‌اند، این پژوهش تعامل و ترکیب این سه

مؤلفه را در دو سبک متفاوت مستندسازی تاریخی تحلیل کرده است. مستند «پرسپولیس-شیکاگو» از استدلال‌های حقوقی و هویت ملی برای متقاعدسازی استفاده کرده، درحالی‌که «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با ایجاد حس تعلیق و ارائه شواهد متناقض، مخاطب را به مشارکت در تحلیل روایت تاریخی ترغیب کرده است. این پژوهش، بر خلاف مطالعات پیشین که عمدتاً مستندهای خطی و استدلال‌محور را بررسی کرده‌اند، دو سبک روایی متفاوت در مستندهای تاریخی را از منظر بلاغی بررسی کرده است.

از منظر نقد، هر دو مستند دارای نقاط ضعف و محدودیت‌هایی هستند. «پرسپولیس-شیکاگو» با وجود بهره‌گیری از استدلال‌های حقوقی قوی، تا حدی روایتی یک‌جانبه ارائه می‌دهد و کمتر به دیدگاه‌های مخالف یا استدلال‌های ضد پرداخته است. این امر می‌تواند باعث شود که برخی مخاطبان، آن را مستندی سوگیرانه تلقی کنند. از سوی دیگر، «رزم‌آرا؛ یک دوسیه‌ی مسکوت» با وجود جذابیت معمایی، فاقد نتیجه‌گیری روشن است و این امر ممکن است باعث سردرگمی برخی از مخاطبان شود. همچنین، در برخی بخش‌ها، به دلیل ارائه دیدگاه‌های متناقض بدون تحلیل نهایی، ممکن است خوانش روایت فیلم دشوار شود که در اینجا فقدان نقش راوی درون صحنه بیش‌از پیش به چشم آمده است. به دیگر بیان در مستندهای تاریخی، اعتبار و درجه بالای اقتناع‌پذیری مخاطب به واسطه راویان، دانشمندان و چهره‌های مشهور در حوزه تاریخ و باستان‌شناسی تضمین شده است.

این پژوهش نشان داد که تحلیل بلاغی در مستندهای تاریخی، ابزاری قدرتمند برای درک چگونگی شکل‌دهی روایت‌های تاریخی و تأثیرگذاری آن‌ها بر مخاطب است. یافته‌ها نشان می‌دهند که فیلم‌سازان با انتخاب آگاهانه تکنیک‌های روایی، تدوینی و بصری، مخاطب را در مسیر خاصی از ادراک تاریخ هدایت می‌کنند. این امر بر اهمیت بررسی انتقادی مستندهای تاریخی تأکید می‌کند، چراکه تاریخ در این قالب نه تنها روایت می‌شود، بلکه تفسیر و بازتولید نیز می‌گردد.

به‌طور کلی، این پژوهش به توسعه ادبیات بلاغی در مستندهای تاریخی کمک کرده و نشان داده است که روایت‌های مستند، ترکیبی از واقعیت و تفسیر هستند که بسته به هدف مستندساز، می‌توانند به شیوه‌های مختلفی بازنمایی شوند. از این‌رو، تحلیل بلاغی نه تنها برای بررسی استراتژی‌های مستندسازان، بلکه برای شناخت تأثیرات رسانه‌ای بر بازنمایی تاریخ، امری ضروری است.

با توجه به یافته‌های پژوهش، برای ارتقای کیفیت و تأثیرگذاری مستندسازی تاریخی در ایران، چند پیشنهاد کاربردی ارائه می‌شود:

۱. **بازسازی نمایشی:** مستند توضیحی با توجه به ظرفیت‌های توصیفی، بیانی و نمایشی خود، ابزار مناسبی برای به تصویر کشیدن تاریخ پرفرازونشیب و کهن ایران به‌شمار می‌رود. در این میان، به‌کارگیری قالب‌های نمایشی و انیمیشن در مستندهای تاریخی می‌تواند در جهت افزایش بلاغت و جذابیت برای مخاطب، نقش مؤثری ایفا کند.
۲. **توسعه روایت چندوجهی:** مستندسازان تاریخی بهتر است از ترکیب دیدگاه‌های مختلف تاریخی بهره‌گیرند و روایت‌های تک‌بعدی را با ارائه شواهد گوناگون غنی سازند. این کار باعث افزایش اعتبار مستند و تحریک تفکر انتقادی مخاطب می‌شود.
۳. **به‌کارگیری راویان متخصص درون‌صحنه:** حضور کارشناسان حوزه‌های تاریخ، باستان‌شناسی یا سیاست در صحنه به‌عنوان «راوی-کارشناس» - به‌ویژه اگر از شهرت و اعتبار علمی و اجتماعی در زمینه تاریخ و باستان‌شناسی برخوردار باشند - می‌تواند به تقویت عنصر اتوس (اعتبار روایی) کمک کرده و موجب افزایش اعتماد مخاطبان شود.
۴. **توجه به طراحی بلاغی احساسی هدفمند:** مستندسازان باید از ابزارهایی مانند تدوین، موسیقی متن، تصویرپردازی و روایت احساسی، متناسب با هدف و مضمون مستند بهره‌گیرند تا حس تعلق یا کنجکاوی مخاطب را به شکلی مؤثرتر برانگیزند.
۵. **توسعه تحقیق آرشیوی و اسنادی:** استفاده از اسناد و مدارک تاریخی در مستندهای تاریخی به شیوه توضیحی، افزون بر نقش بلاغی و استدلالی، از جنبه‌ای زیبایی‌شناسانه و بصری نیز برخوردار است و بخشی از جذابیت تصویری اثر را شکل می‌دهد. دسترسی گسترده‌تر به اسناد، تصاویر آرشیوی، مصاحبه‌های شفاهی و مدارک تاریخی می‌تواند به افزایش غنای استنادی و جاذبه بصری مستندها کمک کرده و از تکرار روایت‌های کلیشه‌ای بکاهد.

منابع

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. sage.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Lancioni, J. A. (1994). *Rhetorical analysis and historical documentary: A case study of "The Civil War"*. Temple University.

- Lorenzo-Dus, N. (2016). Television, Collective Memory and. *Values and Choices in Television Discourse: A View from Both Sides of the Screen*, 109.
- McAdon, B. (2007). Aristotle, On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse, George Kennedy: New York: Oxford University Press, 2007. xiii+ 337 pages. \$26.95 paperback.
- Nichols, B. (1991). *Representing Reality: Issues and Concepts in Documentary*. Indiana University Press.
- Nichols, B. (2017). *Introduction to Documentary*. Indiana University Press.
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). *The Elaboration Likelihood Model of Persuasion*. Academic Press.
- Plantinga, C. (1997). *Rhetoric and Representation in Nonfiction Film*. Cambridge University Press.
- Plantinga, C. (2019). Screen Stories: Emotion and the Ethics of Engagement. *Projections*, 13(3), 79.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. SAGE Publications.
- Sedergren, J. (2002). *The Emotional Appeal in Documentary Film*. Routledge.
- Williams, L. (2005). Mirrors without memories: Truth, history, and the new documentary. *New challenges for documentary*, 2, 59-78.